

123
DRAGANA ĐORĐEVIĆ
Filološki fakultet u Beogradu

LICA

ARAPSKOG

J E Z I K A

Versteegh, K. *The Arabic Language*, Edinburgh,
Edinburgh University Press, 2001, VIII+278

Keis Fersteih, profesor arapskog jezika i islama na nejmenhenskom univerzitetu, svetski je priznat autoritet u proučavanju istorijskog razvoja arapske gramatičarske misli. Do sada je objavio nekoliko značajnih studija iz te i drugih oblasti, kao što su: *Pidginization and Creolization: The Case of Arabic* (Amsterdam, 1984), *Arabic Grammar and Qur'anic Exegesis in Early Islam* (Leiden, 1993), *The Explanation of Linguistic Causes: Az-Zaggagi's Theory of Grammar, Introduction, Translation and Commentary* (Amsterdam/Philadelphia, 1995), kao i studiju pod naslovom *The Arabic Linguistic Tradition* (London, 1997). Jedan je od autora knjige *Concise History of the Language Sciences: From the Sumerians to the Cognitivists*, (ed. E.F.K. Koerner, R.E. Asher: Oxford, 1995). *The Arabic Language* predstavlja drugo dopunjeno izdanje istoimene studije koja se prvi put pojavila 1997. godine.

Kako profesor Fersteih navodi u predgovoru (*Preface*, str. vii–viii), ovo je hronološki ustrojen udžbenik koji ima za cilj da pruži opštu sliku arapskog jezika u svim njegovim pojavnim vidovima, s akcentom na sociolingvističkim karakteristikama:

"Since its earliest appearance as a world language in the seventh century CE, Arabic has been characterised by an opposition between two varieties: a standard language, which occupies a prestige position and is revered as the language of religion, culture and education; and vernacular language, which serves as the mother tongue for most speakers and is the natural means of communication throughout society. The opposition between those two varieties constitutes the major theme of the present book." (str. vii)

U četrnaest iscrpnih poglavlja analizirani su svi aspekti arapskog jezika – njegovo poreklo, istorija, struktura, dijalektologija i distribucija, uz prikaz onih istorijskih, kulturoloških, religijskih, socijalnih i političkih faktora koji su na njegov razvoj uticali. *The Development of the Study of Arabic* (str. 1–8) i *Arabic as a Semitic Language* (str. 9–22), kao uvodna poglavlja, predstavljaju sažetu istoriju arabistike i orientalistike, kao i različite načine klasifikovanja semitskih jezika i osnovna

problemska pitanja ove grane semitistike. Nephodnim osvrtom na mesto arapskog u okviru semitske jezičke porodice, a u pogledu njegovih fonoloških, morfoloških i sintaksičkih obeležja, načinjen je uvod u naredna tri poglavlja koja se bave razvojnim fazama arapskog jezika.

U poglavlju *The Earliest Stages of Arabic* (str. 23-36) predstavljene su odlike tekstova na ranom severnom arapskom (samudskom, lihjanitskom i safaitskom), nabatejskih i palmirenskih natpisa, kao i odlike najranijih tekstova na preklasičnom arapskom jeziku (4. vek nove ere). *Arabic in the Pre-Islamic Period* (str. 37-52) donosi jezgrovit prikaz kompleksne (socio)lingvističke situacije na Arabijskom poluostrvu u preislamskom periodu, dok je *The Development of Classical Arabic* (str. 53-73) posvećeno procesu kodifikacije i standardizacije klasičnog arapskog jezika. Uz strogo lingvistička objašnjenja dat je i opis istorijskih, tj. političkih, kulturnih i socijalnih okolnosti u kojima se proces standardizacije odigrao što doprinosi sticanju sveobuhvatne slike o razvoju arapskog jezika i njegovom zvaničnom i nezvaničnom položaju u arapskom halifatu. Na ovo poglavlje nadovezuje se *The Structure of Classical Arabic in the Linguistic Tradition* (str. 74-92) u kom autor razmatra plodna dostignuća arapske jezikoslovne tradicije koja se razvila paralelno s procesom kodifikacije i standardizacije, a koja zauzima značajno mesto u istoriji lingvistike.

Sedmo poglavlje *The Emergence of New Arabic* (str. 93-113) naročito je značajno jer se autor ovde, između ostalog, bavi i procesom arabizacije o kom se, nasuprot toku samih arapskih osvajačkih pohoda, uistinu zna vrlo malo. U vezi sa širenjem arapskog jezika, profesor Fersteih ističe da je taj proces bio sveobuhvatniji, a možda čak i brže napredovao nego samo širenje islama, napominjući pri tom da je arapski jezik bio faktor koji je islamsku imperiju povezivao mnogo jače i od same religije (str. 93). U vezi s tim, on kritički razmatra osnovne teorijske postulate o nastanku književnog arapskog s jedne i novih dijalekata, s druge strane. Istu pažnju privlači i sledeće poglavlje pod naslovom *Middle Arabic* (str. 114-129) u kom je precizno određena problemska priroda određivanja pojma tzv. srednjeg arapskog. Ovaj pojam odnosi se na pisane tekstove književnog i drugog sadržaja koji se javljaju od sedmog veka pa sve do današnjih dana, a koji iskazuju višestruka odstupanja u odnosu na klasične arapske tekstove. Ove devijacije se u najkraćem mogu svesti na značajno prisustvo fonoloških tj. ortografskih, morfoloških i sintaksičkih kolokvijalnih elemenata kao i veliki broj pseudokorekcija. Po Fersteihu, ovo sugeriše da nije reč o srednjoj fazi u razvoju arapskog jezika niti njegovom varijetetu koji je smešten između književnog i kolokvijalnog oblika, kako su neki istraživači smatrali (str. 114-116). Smatra da uzroke pojave ove vrste tekstova treba potražiti u trima razlozima. To su: 1. Nedovoljno poznavanje jezičkog standarda (osnovni izvor pseudokorekcija); 2. Izražena razlika između pisanog i govornog jezika koja otežava prirodno prikazivanje dijaloga između običnih ljudi; 3. Upotreba srednjeg arapskog kao vrste pisanog koda kojim su se određene grupe služile u međusobnoj komunikaciji ("a written in-group language", str. 117). S tim u vezi, razlikuju se tri osnovne vrste srednjeg arapskog: muslimanski, judejski i hrišćanski, koji imaju svoja specifična obeležja, a koja su opisana i potkrepljena adekvatnim primerima u ovom delu. Fersteih takođe postavlja pitanje može li se govoriti o savremenom srednjem arapskom, s obzirom na to da čak i ovlašno proučavanje ustrojstva savremenih

književnih tekstova, kao i određenih formalnih i neformalnih govornih ostvarenja nedvosmisleno upućuje na to da oni imaju istovetne odlike kao i sredni tekstovi na srednjem arapskom iz klasičnog perioda. Smatra da se standardna jezička varijanta u oba slučaja javlja u svojstvu glavne "centripetalne sile" tj. okvira u kom su stvarani.

The Study of Arabic Dialects (str. 130–147) i *The Dialects of Arabic* (str. 148–172) donose istorijat dijalektoloških proučavanja kod Arapa i u Evropi, klasifikaciju dijalekata i njihove osnovne fonetske, morfološke i sintaksičke odlike koje su prikazane odgovarajućim primerima. Poglavlje *The Emergence of Modern Standard Arabic* (str. 173–188) ne bavi se samo leksičkim, sintaksičkim i morfološkim odlikama savremenog standardnog arapskog jezika, već zalazi i u izuzetno bitne teme kao što su problem obrazovanja i njegov uticaj na upotrebu ovog standarda, jezički stavovi, status ovog standarda u zavisnosti od medija u kom se koristi, pojavu i definisanje tzv. trećeg jezika i nekada popularne ideje o zvaničnom uvođenju pojednostavljenja u gramatiku arapskog jezika.

Dvanaesto poglavlje *Diglossia and Bilingualism* (str. 189–208) predstavlja svojevrsnu sumu prethodno obradenih tema. Osnovni teorijski postulati i problemi u praksi u vezi sa proučavanjem izraženih polova diglosije u arapskom govornom području prikazani su kroz izuzetno dobro odabrane primere iz govorne prakse. Fersteih naglašava jednu vrlo bitnu činjenicu koja oslikava kompleksnost arapske jezičke stvarnosti: "The difference between most Western speech communities and the Arabic-speaking world is the much larger linguistic distance that exists between colloquial Arabic and the standard language, which forces the speakers to make decisions much more frequently than in Western speech communities. Since the colloquial and the standard language are not discrete varieties, but only abstract constructs at the extremes of the continuum, linguistic choice does not involve a two-way selection, but rather a mixture of variants. In many cases, the selection of a few markers suffices to convey the attitude of the speaker." (str. 195) Ovo objašnjenje potkrepljeno je odgovarajućim primerima uz napomenu da autor prihvata modifikovano Fergusonovo poimanje diglosije po kom se na bilingvizam gleda kao na individualno vladanje nekolikim jezicima, bez obzira na to da li je on obeležje čitave zajednice. Ovakav izbor autor potkrepljuje rečima: "In a speech community that is both diglossic and bilingual, all speakers are able to vary their linguistic behaviour along a continuum according to extralinguistic factors that are connected both with the discourse context and the speaker's socioeconomic status."

Arabic as a Minority Language (str. 209–225) posvećeno je istorijatu, statusu i odlikama arapskih dijalekata koji su se vremenom izolovali od matice: malteškog, kiparskog maronitskog, anadolskog, uzbečkog i avganistanskog, arapskih kreola u Africi i obeležja dijalekata arapske emigracije u svetu. Završno poglavlje *Arabic as a World Language* (str. 226–240) govori o uticaju arapskog na druge jezike, u oblasti leksike, pre svega. Premda je taj uticaj bio najjači u oblasti trgovine (Afrika) i religije (islamski svet uopšte), broj jezika sa drugih govornih područja u kojima su prisutni arabizmi šireg spektra značenja (nauka, kultura) daleko je veći.

S obzirom na to da je knjiga *The Arabic Language* pisana pre svega kao udžbenik, autor se uzdržao od korišćenja fusnota. Umesto toga na kraju svakog poglavlja upućuje na odgovarajuću literaturu iz impozantne bibliografije

126
(*Bibliography*, str. 241–262) koja se bavi datom temom, uz koncizne i nadasve korisne komentare. Na kraju knjige (str. 266–277) nalazi se pregledan indeks pojmova, termina i naziva s brojem odgovarajuće stranice.

Iako je ovaj udžbenik namenjen prevashodno studentima arabistike, njegova sveobuhvatnost nesumnjivo će koristiti kako arabistima odnosno semitistima, tako i istraživačima različitih profila iz oblasti opšte lingvistike. Svi oni sada imaju priliku da na jednom mestu pronadu sublimirana saznanja iz inače vrlo razudjenih arabističkih i šire, lingvističkih oblasti, a sve to kroz jasna objašnjenja i podsticajne hipoteze. Fersteihova čuvena erudicija i očigledan entuzijazam učinili su da ovo uskostručno i pregledno lingvističko štivo gotovo poprimi odlike uzbudljive sage o jednom od najvažnijih svetskih jezika, što čitanje čini osobito prijatnim iskustvom.